

Јануар 1998.

Слободан Реметић, **Српски призренски говор I**, Српски дијалектолошки зборник XLII, Београд, 1996, стр. 1–296

1. У XLII књизи СДЗБ Слободан Реметић, директор Института за српски језик САНУ, објавио је студију (коју смо очекивали) о српском призренском говору (скраћено: СПГ).

2. Српска дијалектологија данас има два типа дијалектолога: локалне и свестране (универзалне). Првих је више, и они су урадили доста; других је мање, и они се србистици ретко десе. Овом другом типу, и пре СПГ, прикључио се С. Реметић јер је своју дијалектолошку трансверзалу извео из источнохерцеговачког дијалекатског комплекса (в. *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини*, ППЈ 6, Н. Сад 1970, стр. 105–133) на терен северозападне и централне Србије (в. *О незамењеном јатју и икавизмима у говорима северозападне Србије*, СДЗБ XXVII, Београд, 1981, стр. 7–105; *Говори централне Шумадије*, СДЗБ XXXI, Београд, 1985, стр. I–XIX + 1–555) и одатле, ево, довео на архаични штокавски југ. Реметић је и раније чинио многе дијалектолошке екскурзије радећи на кључним пројектима САНУ (само у *Fonološkim opisima srpskohrvatskih / hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, књига I, Сарајево, 1981, обрадио је 15 говора) и у историји језика, нарочито као професор универзитета. Уз добре учитеље са СПГ домогао се врха српске дијалектологије, одакле се јасније виде језичке универзалије.

3. Реметићева студија *Српски призренски говор I* је за српску дијалектологију драгоцен, са лингвистичког становишта је ретка, а са методолошког — занимљива. Погледајмо зашто је то тако.

In medias res, она је то: (1) по предмету истраживања; (2) по социolingвистичком аспекту предмета испитивања; (3) по богатом, досад незабележеном, егземплару; (4) по тачности описа; и (5) по тумачењу генезе идиома и његовог положаја у дијалекатском комплексу јужне Србије.

Предмет дијалектолошког истраживања

4. Предмет ове студије је, како већ рекосмо, говор Срба у граду Призрену, делимично и у околини (зашто 'и у околини' — видеће се касније), идиом који припада П-Т дијалекатском комплексу штокавског наречја, односно П-ЈМ поддијалекту косовско-метохијског типа, на јужној периферији Србије, где је српско национално биће највећма угрожено. Укрштањем и диференцирањем дијалекатских изоглоса аутор показује да је СПГ извешан дијалекатски мост између К-П и П-Т дијалекатских формација са специфичним структуралним и интерференцијским особинама које су се законито развиле у мултинационалној и полилингвалној средини. На једном месту чак користи се и термином 'мешовити говор' (стр. 215), што је, теоријски бар, подложно расправи. „Овај говор је српски и, разуме се, штокавски“, и то „од времена од када степен историјског развитка јужнословенских језика налаже да се о њима говори у наведеним категоријама“ (стр. 215), тј. од времена када се из јужнословенског прајезика издвојио западни јужнословенски прајезик са динарско-рашком, панонском, приморском и алпском дијалекатском формацијом, наспрам источног јужнословенског прајезика из кога су се развили старословенски, бугарски и македонски језици (уп. Milan Moguš, *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, Zagreb, 1971, str. 12–20). Овде је убедљиво показано да је СПГ говорни тип косовско-метохијског поддијалекта П-ЈМ дијалекта или, прецизнијим коришћењем дијалектолошке номенклатуре, косовско-метохијски тип П-ЈМ поддијалекта (ако је П-ЈМ дијалекат, шта је П-Т као целина?). Скупу познатих косовско-метохијских дијалекатских дискриминанти Реметић је придодео још две: (1) *(j)a* ← -л *биднаја, деја* (= *део*), *Бејаград*, (2) уопштено -в (са алофоном *џ*) / *ф* у 3. л. мн. презента: *дадев (дадеџ), гурав, волџф* се.

5. Најзад, говор Призрена као предмет испитивања је добро изабран, јер је требало видети не само какав је његов однос према дијалекатском окружењу (Баковица, Ораховац, Сретечка жупа, Сиринићка жупа, прешевско-бујановачка област, Гора, Тетово, Скопска Црна гора) него и показати докле сежу неке јужнобалканске словенске језичке особине, каква је нпр. стабилизовање пенултимског динамичког (призренско-сиринићког) акцента, и који су (социо)лингвистички разлози тих појава. Како је познато, на јужнословенским дијалектима у ширем окружењу Призрена огледали су се знаменити слависти (А. Белић, М. Стевановић, М. Павловић, Д. Барјактаревић, Б. Видоески, Н. Богдановић), а сам је Реметић у Н. Бањи, јуна 1992, закључио да треба утврдити домашаје и границе двосложне (призренско-сиринићке) и трећесложне (сретечке) акцентуације на подручју Метохије и, даље, на јужнословенском балканском ареалу.

Социолингвистички аспект истраживања

6. С друге стране, СПГ је занимљив као предмет истраживања, и то не само са дијалектолошког него и са социолингвистичког становишта, због геоллингвистичког положаја Призрена, нарочито према Македонији, и билингвалног статуса Призренца који вековима комуницирају са домаћим Турцима и Арбанасима. Првим чиниоцем аутор ће објаснити македонизме у морфологији СПГ: инфикс *-на-* у инфинитивној основи глагола III (Белићеве) врсте (*биднаја*); *-ле* у радном глаголском придеву: *роџаци смо биле, биле му деца, два браћа су биле*; *-е* у Н(ОП)мн у придевско-заменичкој промени: *џурске жене, све разне колаче, сас њеј сийне децу; са / се ← sqтѣ гробла са големе, њврде се веј крушке*; другим — промене у фонолошком систему: *џ* у посуђеницама: *имале смо и ми њај дџбек*; *р ← ѡр сас кѡрс*, стабилност фрикатива *ф*; *љ* или *л + и*, *е → л' а л + а*, *о, у, ѡ* или *-л* на крају слога → *љ, љ, ч, ћ, џ* → *џ', ч'*, десоноризација финалних опструената, а комбинацијом оба чиниоца — отврдњавања и декомпоновања *њ*. Овде ћемо напоменути да се из ових разлога код јужнобосанских Муслимана може чути алофон /*ч*/ налик на турско *џ* (в. СДЗБ XXXVII, стр. 97, 98) у радном глаголском придеву глагола *биџи*, а у Дренчи код Александровца Жупског *њ → н* (в. Р. Ђуровић, *Шест огледа о српским акценцима*, Ужице, 1966, стр. 30). Зато ће *н ← њ* пре бити источнојужнословенска или балканска особина, можда турске или арбанашке провенијенције. — Будући да је Ј. Суреја већ био испитао турски призренски говор (*Prizrenski turski govor*, Priština, 1978, str. 191), требало је видети какав је домашај интерференције српског и турског језика и на нивоу лексике. А тај нанос турске лексике у српској је огроман и досад незабележен. Зато аутор на једном месту фигуративно закључује да 'живи' српски призренски говор асоцира на турски „изговорен на српски начин“ (стр. 217).

7. Социолингвистички и историјски методи, примењени у проучавању СПГ, обележавају ово испитивање као интензивно (дубинско) за разлику од екстензивних, каква су најчешћа у дијалектологији. Оваква испитивања могу да остваре само они филолози који имају широко лингвистичко знање, искуство и дар за синтезу. Те особине, у случају СПГ, потврдио је Реметић.

Егземплификација

8. У српској дијалектологији, колико ми је познато, нема студије која има тако богат егземплар као што је Реметићева СПГ. Од грађе овде забележене могао би се чак урадити речник тога говора са десетак хиљада лексичких одредница. Већина потврда, тачно забележених, има форму исказа пуних живота: међу 'голим' чињеницама најсе мноштво максима, фразеологизама или фолклорних стилских обрта, што провоцира контемплацију и чини 'суви' лингвистички текст питкјим. Оваких примера као што су: *Болес и џланину обали, а некмолџи човѣка*,

Със шѣцѣо јѣже не се ѣушчѣј у бѣнар, Набѣла дуѣѣша ка нѣчѣве, За чѣколу не му гѣри сѣрце — има дакле у изобиљу. Призренски дијалекатски егземплар сабран је из колоквијалног говора, из историјских извора (дефтери, именовслови) и фолклора, и то: (а) ауторовим теренским истраживањем, (б) коришћењем лексичке збирке Димитрија Ј. Чемериѣића из Призрена, (в) слушањем трака из Призрена, Муштутишта и Деловца мр Милете Букумирића; (г) прегледањем *Уѣиѣника за Срѣскохрѣвайски дијалекѣолошки аѣлас* Благоја Чупаревића. — И САНУ и С. Реметић имају захвалити Д. Ј. Чемериѣићу за лексичку збирку од 15.561 листића коју је овај ентузијаста предао 1950. г. за потребе *Речника срѣскохрѣвайског књижевног и народног језика*. Иако аутор не означава која је потврда његова а која споменутих сарадника, изгледа да Чемериѣићев лексички корпус чини основу егземплара СПГ. Да би се сабрала овако величанствена грађа (само за судбину полугласа, стр. 358–366, наведене су 1053 потврде), требају године. Из методолошке основе студије види се да би евентуално означавање порекла потврда непотребно оптеретило текст, а и разлике између Чемериѣићевих и Реметићевих записа и интерпретација — једноставно се искључују или лингвистичким истинама или фонетском транскрипцијом. Првим фактором Реметић је код Чемериѣића решио 'проблем' инфинитива и вокалског квантитета, а фонетском транскрипцијом обележио статус африката, латерала *л* и *љ*, затим сонаната *н* и *њ* и вокалног *р*. Коначно, Чемериѣић није био филолог него 'предратни ђенерал', а и сама грађа у РСХКНЈ не бележи се у фонетској транскрипцији.

Опис говора

9. Из описа гласова и облика виде се, најпре, сав СПГ, потом — резултати дијалектолошких истраживања на Косову и Метохији и, најзад, виде се или се назиру непознате дијалекатске зоне са кључним балканолошким лингвистичким тачкама који се тичу дијалеката и језика у контакту на словенском југу.

10. Студију о СПГ Реметић је посветио академику Митру Пешикану, своје учитељу и пријатељу.

11. Структура описа одговара традиционалној композицијској схеми: I. Увод (стр. 333–344), II. Гласовни систем (стр. 345–445), III. Облици (стр. 447–531), IV. Закључна разматрања (стр. 533–614). Последње поглавље садржи текстове, резиме (на руском језику), регистар речи и списак литературе и скраћеница.

Скрећемо пажњу читаоцу само на неке садржаје и детаље описа.

12. У Уводу аутор резимира историју Призрена и анализира његову демографску слику. Супстанција овог кратког поглавља могла би се свести на неколике информације. Историја Призрена је, у ствари, историја Срба у малом. Призрен је био престоница „двају српских царева: Душана Силног и Нејаког Уроша“ (стр. 333). Лепи догађаји обично

се не пишу у историји, и њих овде има мало. Српској етногенези, поготову на Метохији, била је отворена само трагична страна историје. Демографске промене које у Призрену трају од средњег века до данас — испразниле су „колевку српске средњовековне државе“. Према попису становништва из 1981. год. у Призрену је било свега 8% Срба; већину чине Албанци и Турци. Између 1961. и 1981. год. у односу на већинске народе — број Срба је смањен за више од пола (16,99% : 8%); за стање данас — података нема. У хијерархији наведених чињеница високо место заузима још једна већ споменута, (социо)лингвистичка, која је последица претходних. Призрен је у вишевековном континууму мултинационална и мултилингвална средина. Занимљиво је да у Призрену има срби-зираних Цинцара (Арумуна) чији је говор могао подстаћи аналитизам у деklinацији и коначно потирање фонолошких дистинкција у прозодијском систему. Ови подаци сами по себи опомињу на хитност и национални значај научних пројеката САНУ у оквиру којих је Реметић израдио ову студију.

13. Код гласова обрађен је акценат, углавном дистрибуција прозодијских јединица. За акценатски систем релевантне су две информације: квалитативно-квантитетске дистинкције су ликвидирани, што се (ако занемаримо дилеме о Чемерицићевом квантитету) и очекивало; динамички акценат, по правилу, функционише на пенултими, и то је (ако је акценат прворазредни класификациони критеријум) у међудијалекатским односима дискриминанта високог ранга. Из бројних потврда види се чак и како акценат функционише у парадигмама. Од пенултимске позиције акценат одступа само изузетно — у заменичко-придевској промени и код глагола, где се чува место акцента основног облика, или у сложеницама.

14. О фонолошком систему налазимо више добро доказаних информација и једноставних, даровитих тумачења. Штедљиво ћемо споменути само неке и уз то, ипак, учинити неколике дигресије.

15. Вокалски систем СПГ је седмочлан (тако је и у турском језику), тј. поред стандардних *и, е, а, о, у*, он има врло стабилан полугласник */ь/* (реда *а*) и фонем *й* (само у посуђеницама). Декомпозиција *р* → *вр* и високо *й* у задњем реду и овде су, дакле, адстратске појаве, а *ь* је органска особина П-Т дијалекта чију је конзервацију припомогло турско *ı* (уп. тур. *hatır = хаџар*), слично српском полугласу, импозантним фондом турцизама. — У случају полугласа истраживање је донело три ретке информације: (1) у примерима типа *мь* (← *мьхь*) „призренски говор не зна за једно од дистрибуционих ограничења ове фонеме“; (2) */ь/* може бити и у иницијалној позицији: *ьрдьква*; (3) овај „говор зна за потврде изједначавања */ь/* са вокалом */е/* и */о/*“ (стр. 358). Осим две потврде за *мь*: *йоч'йстиш га љај мь* (прашину), *сас мейлу сабѣри љај мь* (стр. 359), — других за тај тип аутор не наводи; у дијалектолошким текстовима има и *дь*: *оџјениуџи иззуби дь* (стр. 529). Познато је, међутим, да у једносложним речима „као: *џа (џь)*, *мь(х)* — маховина“ (в. А. Белић, *Основни историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Београд, 1969, стр.

84) полуглас чува акценат, а /ь/ у иницијалној позицији, како показује грађа, потврђује се само у случају декомпоновања *p*: — Стари назал задњег реда /ɔ/ има српски (западнојужнословенски) рефлекс /y/ (*фа-ша́ле голу́бе*) изузев у форманту *-но-* код глагола III (Белићеве) врсте, где је *-на-*, што је и у другим српским дијалектима македонски импорт (*он га акна́ја*). — Код рефлексације јата ништа неочекивано, изузев икавизама *додија́ло*, *сви́ма* који чак са екавске периферије потврђују да су ови и слични икавизми у србијанским (екавским) говорима морфолошке или фонетске природе и да су старији од замене јата фонемом /e/. — Рефлекси *y/лу* (иза дентала) ← *ɫ* још једанпут потврђују П-ЈМ генетику призренскога говора.

16. СПГ показује највеће разлике према стандарду, а донекле и према матичном, П-Т дијалекту у консонантском систему. Све су те дискриминанте изразите особине периферијских штокавских говора, само се оне у Призрену као адстратске појаве показују очигледним. Постоји огромна литература од наших највиших научних ауторитета о учинцима или тенденцијама реституције фонема у систему опструената. У случају СПГ ништа мање није поштеђен ни сонантски систем. Промене у консонантском систему овде су, изгледа, знак деградације неких дистинкција у бинарним фонолошким паровима и корелацијским низовима, нарочито у корист дијезности, што овај говор чини меким и тежим за изговор Херцеговцу или Шумадинцу. Кључне консонантске дискриминанте већ смо споменули код питања социолингвистичког аспекта истраживања. Томе ћемо овде додати још понешто. — Изговор и судбина гласа *j* је готово иста као у другим дијалектима штокавског наречја, а у радном глаголском придеву м. р. — као у матичном П-ЈМ поддијалекту где се у интервокалској позицији *-иа-* (← *ил*) развија секундарно *j*, тј. *-ил* → *иа* → *ија*, а *-ја* се одатле преноси и на друге инфинитивне основе (*куи́ија*, *прои́ија*, *дигна́ја*, *бе́ја*). — Пуноправни статус фонеме /ɕ/ са осталим фонемама у консонантском систему, видели смо, објашњава се периферним положајем СПГ и његовом интерференцијом са турским, албанским и арумунским језиком, па и везама Призрена са грчком цивилизацијом. Готово исти разлози вреде и за свођење два пара африката на један. Треба знати да је у Призрену процес неутрализација у африкатом блоку заустављен на пола пута, тј. *ћ*, *ћ̣*, / *џ*, *џ̣* → *џ'*, *џ'*. Африката *џ* има опозиту *s* (← *з*) у примерима типа: *svéžda* (*s* ← *з* + *в*), *sýnsap* (*s* ← *з* + *н*), *oséba* (*s* + *з* + *V* + *б* / *џ* / *к*), *sérca* (= боде; *з* у вези са *p* или *p*) и *Sosúlo* (надимак). — Применом фонолошких критеријума и коришћењем релевантне литературе Реметић је успешно решио и описао статус латерала и сонаната *н*, *њ* не само у СПГ него и у арбанашко-српском пограничју. Ова је секција са секцијом о судбини консонантских скупова — најбоље поглавље студије. У судбини латерала аутор је без колебања запазио довршен процес, а код сонаната — неправилно стање. Позиције и тенденције из т. 6 могу се свести на примере типа: *кράл'*, *мене ме бо́ли*, *каза́ле*; *бе́ла*, *до́гор*, *луда*, *лџа*; *а́лва*;

бокал; односно: *ош нега* / *нега* / *њега*; у *бајну* / у *бајну*; *лејња бадјава седи*. Турски (и персијски језик) немају *њ*, тако је и у бугарском језику (уп. срп. *њега*, буг. *него*). У македонским дијалектима, као у СПГ, *њ* се већином декомпонује или огврдњава. Све ово потврђује лепо речену истину да међу језицима у контакту, чак и на ширем географском простору, нема 'провалија' (П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад, 1985, стр. 15; в. и: П. Ивић, *Српскохрватски дијалекти, њихова структура и развој*, Нови Сад, 1994, стр. 20–43) и упућује на тзв. балканизме чије заметке можемо наћи чак и у средишту К-Р дијалекта (в. т. 6). — У консонантским групама дешавају се упрошћавања и различите супституције асимилационо-дисимилационе природе. Судбину консонантских група пратимо селективно и диференцирано — по позицијама у речима, и то само за оне случајеве чији ликови имају какав значај за међудијалекатске односе. У СПГ нпр. *јс-* → *јц-* (*јцџио*), *гн-* → *гњ-* (*гњџав*) (у ВСВ: *гњџав*), *шк-* → *ч'к-* (*ч'кола*), *-вњ* → *-мњ* (*јена гламња ни ѿреи цара не зори*), *-ин-* → *-инњ-* (*браињо*), *-ѿм-* → *-ѿнњ-* (*бине*), *-жд-* остаје (*јождризје*), итд. Група *-дн-* и *-дњ-* нема у прегледу већ у посебној напомени. Очекивали бисмо, с обзиром на социолингвистички статус СПГ, да се поред *јенога* (упрошћен изговор) нађе и *јџога* (геминирани изговор), али ништа од тога, јер где се чује *јења*, обавезно је и *јена*. Обратно, као у СПГ, не мора бити. „Растерећење" секвенци *-дн-* и *-дњ-* лексикализовано је само у трима основама: „*јџен* (ређе: *једџн* и *јџедан*), *Бџњи дџн* и *клања*, — и то је његова отпорна српска особина. И иначе, све што код консонаната није стало у систем, Реметић је објаснио сигурним напоменама или дигресијама. Код односа *ѿ* : *д* у гречизму *комџд* он нпр. види стабилизovan фонетизам са широком дисперзијом (и Вук има *комаѿ*. Но *ѿи ѿдби један комаѿ сабље*) а не балканско обезвучавање, како би се на први поглед могло помислити. Каквих овде све нема примера! У Призрену је „*џивун* (жлеб којим се вода из јаза спроводи до воденичког кола)", у ВСВ има: *џиџун* (надимак). У СПГ је *џуклоѿина*, тако је и у Касидолима код Прибоја (*џуклоѿина*, в. СДЗб XXVI, стр. 311). У Призрену је *џдра* и *џрда*, у ВСВ *џрда* (млад сир, без сурутке, који није стављан под камен, а не „сурутка од прокуваног млека"), итд.

17. Према облицима, могло би се чак слободно рећи, СПГ је аналитичко-синтетички, јер, с једне стране, нема ни једног падежа (макар) без трага, а, с друге, у множини влада ОП, има аналитичку компарацију, уклања видске разлике и удваја заменичке облике. Зато аутор у синтези користи и термин 'мешовити' говор (в. т. 4) — У овом осврту могуће је само скренути пажњу читаоца на неке константе или провокативне детаље ове исцрпне секције књиге.

18. У прегледу промена именица аутор користи Ивићеву класификацију.

СПГ добро чува именичку дефлексију, и то се објашњава утицајем турског и албанског језика. Доказ за то је неприкосновени анали-

тизам само у инструменталу за који Турци немају аглутинације; у осталим облицима прожимају се два дивергентна процеса: аналитички (српско-македонски) и синтетички (турско-албански). Међу именичким облицима ОП је редак, чести су НАмн м. р. на *-ове, -е* (*синóве, ої́бнице*), у Вјд м. р. на *-ø* влада *-у* (*ч'овеку*) а у Дмн свих врста *-ама* (*женáма, мач'ич'áма*, па и *војницáма* поред *војници́ма*).

По првој врсти мењају се и именице типа *сї́вар* а по четвртој — *їме, барјáч'е* и *кози́ч'е*. Гјд исказује се најчешће конструкцијом предлог + именица или ОП (*без доби́йтка / до áкшам; бес кáве / двá кїла водо; до гўмна / ч'áша вино; без јарéйта*), тако и Лјд (*на мóру / їо пáйшос; їо гла́ве / у водени́цу; у їóл'е*), док се у Дјд (и Дмн) добро чува старо стање (*óцу, онéјзи куч'ке сна́је сво́је; нáшему сéлу; јарéйту; Цигани́ма йáре не се дáваф*). — Преглед колебања именица у роду и броју дат је посебним напоменама. Именице *сир* и *хлеб* чују се само у партитивним формама *сира* и *леба*. Ареал *сира* и *леба* захвата не само П-Т (и у Сићеву је *сира* и *леба*) него и К-Р дијалекат (тако је нпр. у Чучеламa код Блaца) (моје белешке).

19. Одређени вид придева сведен је на случајеве познате и другим говорима П-Т дијалекта, тј. на називе празника (*Вéлики йéйшак*), топониме (*Дóбри до*), устаљене синтагме (*бéли лúка*), придеве на *-ски* и *-чки* (*фурну́йски зánаїт, йéски жївоїт*) и на тип *крав'ли*. Компарација придева остварује се по обрасцу: *їо* + позитив = компаратив, *нај* + позитив = суперлатив, а има и трагова старијег стања са *-еј* (← *éјь*) и *-ји*. За компарацију прилога, именица и глагола аутор наводи већи број потврда.

20. Личне заменице диференцирају номинатив, ОП и датив и удвајају пуне и краће форме. Партикула *-ј* м. и ж. род показних заменица своди на исти облик (*вај свéїт — вај държáва*). Место *сав* говори се *цéја*. Дјд разликује се од генитива не само значењем него и готово редовним партикулама (*їóј куїїја од овéј жéне : вéјзи жéне не веру́јем*).

21. У повећем поглављу обрађен је глаголски систем, све са сигурним тумачењем и мноштвом потврда. Даровит дијалектолог показује се не само у конструкцији система него и интерпретацији морфолошких процеса у појединостима, нарочито у вези са 'прескакањем' глагола из једне врсте или семантичког поља у друго.

У глаголском систему СПГ одумрли су инфинитив, глаголски прилог прошли и футур II, али је чест имперфекат. — У Змн презентa освојио је морфем *-в* (*-у, -ф*) и то по творбеном моделу Змн = Зјд + *в*, односно према *има : имав* устаљено је нпр. *свóни : свóниф*, и сл. Поред 'стандардне' П-Т футурске конструкције *ч'е* (од *оч'е*) + *да* + презент (*ч'е бїдне*), будућност се може обележити петрефектом (?) типа *лакнаћу* (композиција: инфинитив + енклитика од *оч'е*), што је само призренска дијалекатска дискриминанта. У 1 мн и аориста и имперфекта није старије *-(х)мо*, како је на ширем простору К-Р и П-Т дијалекта, него *-смо*, што је особина косовско-метохијског огранка П-ЈМ поддијалекта (уп.

Ми се ѿјуке разбегнасмо са Тамо и децу бањасмо). Има потврда за мешање аориста и имперфекта по значењу, основама и наставцима. У перфекту (и плусквамперфекту) код радног глаголског придева уопштен је женски облик на *-ле* (*сел'аци за уз'еле*). Функционисање призренског глаголског система најбоље се ипак види из прегледа појединих глагола или група глагола и животних потврда. Узмимо један детаљ. Глагол *дремайи*, *дремам* са групом сличних и по стандардним основама различитих глагола (*ковем*, *сновем*, *сиѿем*, *скайем*) мења се по II а не по VI (Белићевој) врсти (*Дреме ка који за ѿрадне јасла*). Оваквих напомена има још близу стотину са хиљаде потврда; свака садржи тачну информацију и код сваке се 'заточени' филолог може одморити.

22. Непроменљиве речи су описане по принципу лексем — потврде. У Призрену је нпр. *оѿо'чи* ('малопре'), у ВСВ: *оѿоич*; ту је и *кно'чи* ('вечерас').

23. У последњем поглављу студије објављени су аутентични текстови 'невезана' говора четири старија информатора из Поткаљаје, једне четврти Призрена, који илуструју призренски говор данас и складно потврђују речено у монографији. Призренци, према овим текстовима, немају динарски наративни хабитус него јужњачки; они говоре с краћим дахом, сочно, често емфатично.

24. У резимеу (на руском језику) аутор понавља кључне информације из закључних разматрања.

25. Дијалектолошким студијама у нас обично недостају регистри појмова и речи. Реметићева монографија, међутим, има повелики регистар речи (19% текста), често са парадигматским ликовима уз основне. Упућени читалац зна шта која реч значи и коју појаву илуструје, а к томе га још воде и упуте на параграфе.

26. Селективну библиографију с краја књиге допуњују осврти или упуте на посебне радове наведене у напоменама. При избору библиографских јединица први критериј аутору је био дијалектолошко окружење. Ако има других, ипак нису јасни.

27. Радови ове врсте не могу бити без грешака, нарочито техничких а кадшто и стилских. Познато ми је из Ниша и, иначе, још раније да је Реметић акрибичан филолог, и зато су наведени превиди овде занемарљиви. Под техничке омашке (нпр. 'прилог времена прошлог' место 'прилог времена садашњег', стр. 510, и још неколике, стр. 334, 393, 401, 408, 411, 439) можемо подвести и испуштање запете у инверзији (стр. 393, 340, 481). Реметић доследно пише *сандхи* (в. нпр. стр. 405, 430), тако и С. Рикард или Р. Бугарски; М. Стевановић, Ж. Станојчић и Р. Симић, међутим, пишу *санѿхиј*. Правописи српског језика овај термин не региструју.

Синтеза

28. У СПГ није описан само један идиом П-Т дијалекта, већ је ту учињена и синтеза о кључним питањима дијалектологије на штокавском југу. Већ је речено да се Реметић и раније сврстао у круг филолога који су дорасли таквим потребама србистике. Дар за генерализацију, да се провиди есенцијално, Реметић и овде показује на више места — при идентификацији и контрастирању маркантних дијалекатских дискриминанти и у закључним разматрањима. Ослањајући се на историјске и лингвистичке чињенице, он је, речју, утврдио генезу и физиономију СПГ и одредио његово место међу осталим дијалектима штокавског наречја. К овом још, сада боље видимо и путеве и главне проблеме дијалектологије на Косову и Метохији. Ако ко у овој студији не нађе тумачење какве морфонолошке П-Т особине, или ако за протумачено има боље решење, сигурно ће за све то наћи потврде у грађи која је огромна и тачно забележена. Зато ова књига може бити леп дар сваком дијалектологу и сваком студенту славистике.

Читам да филозофија случаја провоцира и песнике у успону. На срећу, десио се случај (видели смо како) да један даровит дијалектолог, Србин из Кладња, дође у Призрен и баш о говору Призрена напише књигу као лингвистички знамен себи и Србима свуда.

Съг(е) знајемо како се збори у Приздрен.

Ужице

Радосав Ј. Буровић